

Pilk minevikku:

KALURID, JÕED JA TÖÖSTUS JÄGALA JA PURTSE NÄITEL

Mürgine pruun vesi, kaluritele kadunud lõhed, forellid ja vähid – jõgedel arendatud tööstus reostas loodust ka juba 100 aastat tagasi.

1 9. sajandi lõppu ja 20. sajandi algust võib nimetada tööstusprogressi ajastuks Eestis. Valitses ajastule iseloomulik usk igavesse edenemisse ja tööstuse võidukäiku, mis pidi inimeste elujärge parandama.

Sellest vaimust on kantud näiteks 1909. aasta Päevalehes ilmunud üleskutse, millega õhutatase kasutusele võtma Jägala koske kui n-ö kasutuna seisvat energiaallikat. Kuid kas me teame, kuidas mõjus suurtööstuste areng kohalikule kogukonnale veidi üle saja aasta tagasi?

Kuna uued asutused ja vabrikud töid kasu paljudele Eesti elanikele, siis vaadati mööda faktist, et osa inimesi jäi suurtootmiste tõttu ilma

Tekst

Maivi Kärjinen

Foto

Rebala muuseum

sissetulekuallikatest ja elukeskkonnast. Näiteks 1904. aasta oktoobris kirjutab leht Uus Aeg, et mõned külamehed saavad teenistust Jägala jõe äärest puupapivabrikust. Kaluritest, kes jõest kadunud vähkide tõttu elatusallikast ilma jäid, ei räägi aga leht sõnagi. Kalandusega seonduv ongi alati veidi põllu- ja linnameeste murede varju jäänud.

KALURITEST, KES JÕEST KADUNUD VÄHKIDE TÕTTU ELATUSALLIKAST ILMA JÄID, EI RÄÄGI LEHT SÕNAGI.

JÄGALA JOAL.

Rebala muuseumi kogust pärit pildil poseerib teadmata seltskond jõe taustal 20. sajandi algul.

Rannarahva elu sõltub kala muutlikust meelest – aastaid avamerel head saaki andnud koht võib teinekord jätta püüdja tühjade kätega. Samuti oleneb kalamees ilmast. Näiteks kui 1899. aastal meri kinni ei külmunud, kaebasid kalurid, et sissetulek jääb väikeseks, sest nad ei saa sobiva jää puudusel talinoota sisse lasta. Lollikindlam oli kolida püüdma jõgede suudmepiirkondadesse – pöörduvad forellid ja lõhed ju enamasti oma algsesse sünnipaika tagasi. Lisaks saab jõgedele lihtsamalt kalatökiseid rajada.

Jägala ja Purtse on mõlemad kalarikkad jõed, mida toetab mere lähedus. Kahjuks ühendab neid veel üks asjaolu – jõgede äärde ehitatud vabrikud ja tööstusrajatised ning rikutud veekeskond.

KÕIGEPEALT KADUSID VÄHID

Jägala jõe alamjooks asustati juba muinasajal ja seal asuvad mitmed tuntud rannakülad. Probleemid reostusega Jägala jõel algasid õigupoolest juba eelmise sajandi algul, kui jõe ääres tegutsesid mitmed puupapivabrikud. Näiteks kurdab 1909. aasta augustikuu Postimees, et kolm puupapivabrikut reostavad vett, mille tagajärjel kaovad vähid ja suuremad kalad: „Aastakümne eest oli jões kaunis suuri kalu, kuna vahest sadadeviisi vähki sai; praegu ei ole jões suuri kalu olemas, ja väikseidgi on nii vähe, et püüdjad midagi kätte ei saa.“

Jägala jõe hüdroelektrijaama ja veepaisu rajamine ainult süvendas kalavarudega seotud probleeme. Kohalik puupapivabrik ja uus elektrijaam olid tihedalt seotud, sest viimane varustas tehast elektriga. Ajakirjandus kurtis lõhe, meriforelli, aga ka näiteks silmade arvukuse languse üle. Juba esimese Eesti Vabariigi ajal prooviti kalavarude vähenemisega võidelda. Näiteks lasti 1937. aastal jõkke 5000 lõhemaimu, kuid reostuse ja tõkestatud liikumistee koosmõjul ei andnud see eriti pikaajalist tulemust.

Kõige enam kannatasid kalade vähenemise tõttu Jägala suudmealas elavad kalurid, kes pidid endale täiendavaid elatusallikaid otsima. Kuna ühtlasi oli salapiirituseveo kõrgperiood, leidis arvatavasti nii mõnigi väljapääsu just kontrabandisti ametis.

Mure Jägala jõe kui vaatamisväärsuse pärast algas juba enne paisu ja hüdroelektrijaama valmistamist ning jätkus Eesti iseseisvusaja lõpuni välja. Loodusesõbrad kurtsid, et vee hulk on vähenenud ja kosk ei olevat enam nii võimas kui enne. Ühtlasi nuriseti, et elektrijaama ala on piiratud ja seal ei ole võimalik vee langemist vaadata.

KAS SAADAV TULU IKKA KAALUB ÜLES HÄVINEVAD LOODUSRESSURSID?

Kuigi elektrijaam ei töötanud II maailmasõja aegsete kahjustuste tõttu pea pool sajandit, kerkisid kõik vanad probleemid renoveerimisega seoses 2000. aastate alguses uuesti päevakorda.

MÜRGINE JÕGI JA VÕLGADES KALURID

Reostunud jõgi tekitas tõsisemaid probleeme ka Purtse. 1930. aastatel rajatud põlevkiviõli tehaste tekitatud Purtse jõe reostus põhjustas selle piirkonna kaluritele majandusliku krahhi. Senisest Eesti kõige lõherikkamast piirkonnast kadus kala ja kalurid jäid sissetulekust ilma.

Kalanduskoja nõunik E. Sepp kirjutab 1938. aastal järgmist: „Kõige raskem on olukord Purtse rannas, õlivabrikute roiskvete tagajärjel on vesi muutunud nii mürgiseks, et jõkke ja isegi jõesuhu merre ei tule enam ainustki lõhe. Vesi on hulk maad mereski pruun. Ka räimed pelgavad roiskvett, mille tagajärjel Purtse lähedastes randades on räimesaak tänava kehv. Lõhepüük seisab aga täiesti, sest ei ole mingit mõtet viia rüüasid merre ligunema. Kuna Purtse oli enne Eesti parimaid lõherajooni, siin püüti suvel ümarguselt üks miljon kilo lõhet, mis andis küllale vähemalt 1,5 milj. kr. sissetulekut, millise summa võrra külla kannatab otsest kahju, pluss veel püüniste alla maetud miljonid. Seni ei ole kaluritele kahjutasu maksimisest midagi kuulda.“

Purtse piirkonna kalurid asusid oma õigusi kaitsma ja nõudsid kaotatud elatusallika eest kompensatsiooni. Nad soovisid põlevkivitööstuste vastu lausa kohtusse minna, kuid nende nõudmised lükati tagasi. 1938. aasta lõpus jõustus otsus, et reostus jääb normi piiresse ja kaluritele mingit kompensatsiooni ei maksta. Kalurid ei jätnud jonnit ja otsustasid pöörduda uue nõudmisega otse valitsuse poole. Protsess jäigi lahenduseta, sest algas II maailmasõda.

KESKOND JA TÖÖSTUS VAJAVAD TASAKAALU

Need kaks kogukonda pole ainukesed rannikul, kust sääraseid probleeme võib leida. Kui omal ajal seati prioriteediks majanduse areng tööstusrevolutsiooni kaudu, siis tänapäeval tasub läbi mõelda, kas saadav tulu ikka kaalub üles hävinevad loodusressursid. Kalavarud näitavad maailmameres juba ammu langustrendi. Kuidas küll eksisteeriksid jätkusuutlikult koos nii tööstus, loodusvarad kui ka keskkonnast sõltuv kohalik kogukond? I

Maivi Kärjinen on SA Rannarahva Muuseum teadusjuht.